

*Вознесенська Олена Леонідівна,
кандидатка психологічних наук, старша наукова співробітниця
Інституту соціальної та політичної психології НАПН України,
членкиня Ради правління ГС «Національна психологічна асоціація»,
президентка ВГО «Арт-терапевтична асоціація» (Київ)*

АКТУАЛЬНЕ МИСТЕЦТВО ТА МЕДІАТВОРЧІСТЬ: ПОДОЛАННЯ НАСЛІДКІВ ТРАВМИ ВІЙНИ

Розглянуто актуальне мистецтво як засіб допомоги на таких етапах подолання наслідків воєнного травмування як легітимізації важких переживань, пов'язаних з травмою, об'єднання в спільних переживаннях на рівні великих соціальних спільнот, усвідомлення досвіду та перехід до посттравмівного зростання на рівні суспільства. Визначено роль медіапрезентації мистецтва як об'єднуючого фактора суспільства та важливість блогерської діяльності митців для допомоги великим соціальним групам в воєнні часи.

Ключові слова: медіаторчість, мистецтво, колективна травма.

Всі українці зараз живуть в особливій реальності і зіштовхнулися з багатьма викликами, на які мають давати щоденну відповідь. Те, що відбувається в нашій країні, торкнулося кожного, кожна людина щодня страждає від війни. Будь-яка війна укорінюється в колективну свідомість, і суспільство не може ефективно функціонувати. Втрачається звичні відчуття безпеки і довіри, панують гнів та тривога. Це – колективна травма нашого народу. Згідно дослідженням трансгенераційної передачі емоційного досвіду, колективна травма породжує відкладені ефекти «постпам'яті», що призводять до неврозів, які передаються від батьків до дітей протягом кількох поколінь.

В умовах розвитку інформаційного суспільства колективна травма підтримується та поглиблюється за допомогою різних форм репрезентування – поширюється в ЗМІ, в процесі обговорення в інформаційному просторі соціальних мереж, в промовах публічних осіб. Через ЗМІ та соціальні мережі ми додатково отримуємо «травму свідка» та «травму того, хто вижив». Відбувається *медіатравмування*.

Нагадаємо, що згідно *стратегії опанування колективної травми*, для подолання наслідків травмування суспільству важливо пройти кілька процесів: *легітимізації травмівних переживань* («Я маю право відчувати...»), *об'єднання* («я – не один / не одна») для відреагування важких емоцій, їх спільне переживання та співтворчість та *усвідомлення* травмування, побудову нових сенсів, прогрес, появу в суспільстві нових можливостей для змін та інновацій (Neal, 1998).

І до чого тут мистецтво? Яку функцію виконує медіаторність в умовах воєнного часу? Відповіддю на які соціальні, психологічні потреби воно є?

Ми не будемо зупинятися на всіх функціях мистецтва, але назвемо кілька, які найбільш актуальні в контексті подолання наслідків колективного травмування: *знання та просвітництво* (передача досвіду, фактів); *повідомлення та узагальнення* (інформаційна та комунікативна – відкриття, висловлювання і комунікація особистісних сенсів); *виховання* (формування цілісної особистості, комплексний вплив на розум і серце); *вплив на підсвідомість* (навіювання певного ходу думок, викликання певних почуттів). Специфіка мистецької діяльності не лише в пізнанні на рівні чуттєвих образів і перекладі на мову образів, які в цьому випадку стають символами. Мистецький продукт не є лише відображенням чи відтворенням емоцій. Специфічна функція мистецтва є у тому, що називають *катарсисом* – очищенні від афектів, пристрастей. Специфіка мистецтва не в тому, ЩО відображається, а в тому, ЯК, в якій формі, яким способом, і як сприймається.

Шляхом подолання наслідків колективної травми є створення арт-об'єктів, що пов'язані з травмівними подіями – пам'ятників, фотоальбомів, літературних

творів, виставок, музеїв, кінофільмів як свідчень пам'яті багатьох людей. Твори мистецтва є потужними стимуляторами активності складних психічних процесів у групі та суспільстві взагалі і породжують співтворчість (Вознесенська, 2020, с. 100). Ідеться не лише про творення, а й про творче сприймання мистецтва. Ця особливість мистецтва надала поштовх розвитку арттерапії – методу зцілення за допомогою мистецтва та творчості.

Художники є найбільш чутливою частиною суспільства, що спричиняє більш глибоке переживання ними суспільно-політичних та воєнних подій. І, на відміну від інших людей, у них є особливі «інструменти» для вираження своїх почуттів. Свої почуття та відчуття, пов'язані з досвідом війни, вони можуть відобразити за допомогою засобів мистецтва, що надає іншим можливість для співчуття, співпереживання і – як наслідок – для вивільнення своїх затиснутих почуттів, відчування себе частиною великої соціальної групи, засвоєння цього досвіду задля переходу суспільства до посттравматичного зростання – зміцнення віри у власні можливості, трансформації переживань та переосмислення системи поглядів, віднайдення нових сенсів.

Українські митці продовжують творити під час війни, поєднуючи творчу діяльність зі службою в армії, волонтерством, культурною дипломатією. Відповіддю українських митців на повномасштабне вторгнення росії в Україну є творчість – і в окупації, і під час повітряних тривог, і на лінії фронту, і в евакуації. Творчість стає для художників опорою у важких переживаннях страшної реальності війни.

І мистецтво воєнних часів – малюнок, живопис, медіа-арт, фотографія, комікс чи короткий текст – майже відразу ж стає публічним, адже митці новостворені роботи публікують в соціальних мережах. Таке блогерство сучасних українських художників не можна розглядати лише як нарцисичні прояви. Адже кожен художник, який поширює свою творчість в мережі інтернет, стає «терапевтом» і лікує колективну травму українського народу. В інтернет-просторі твори мистецтва стають чимось більшим. Вони є документальними свідченнями того, що відчувають усі українці – і травми, і

гніву, і болю, і мужності та героїзму. Мистецтво як оголення душі художника, поділення своїми почуттями з іншими, задовольняє потребу інших людей у вивільненні своїх почуттів – в катарсисі. І таким чином вирішується перше завдання на шляху подолання наслідків воєнного травмування – легітимізація, дозвіл на відчуття та вивільнення почуттів. З урахуванням медіапрезентації візуального мистецтва авторами в своїх блогах та на сторінках соціальних мереж, його з повним правом можна вважати медіаторчою практикою. Адже провідною метою медіапрезентації мистецтва є **комунікація**, що реалізується за допомогою надання інформації та встановлення контактів. Таким чином художники та глядачі починають існувати не ізольовано один від одного – між ними встановлюються міцні соціальні зв'язки і виникають прихильності.

Зараз ми спостерігаємо актуалізацію потреби українців в естетичних переживаннях. За даними Міністерства культури та інформаційної політики України, на 10% збільшилося відвідування культурних подій впродовж війни, порівняно з 2021 роком (*Пустіва*). І це з урахуванням того, що велика кількість «культурно активних мешканців міст» поїхали закордон в евакуацію. З одного боку, це – спосіб відволіктися від жахливої реальності новин для тих, хто залишився, подивитися на прекрасне замість руйнувань та жахів, з іншого – це невимовна необхідність у вивільненні почуттів, які вже переповнюють. Але є й третя ймовірна причина потягу українців до мистецтва – потреба в об'єднанні в переживаннях. Реалізація потреби в об'єднанні в дії відбувається за рахунок волонтерства, але в цій діяльності місця для переживань та почуттів немає, вони накопичуються і переповнюють.

Українські користувачі соціальних мереж поширюють ті мистецькі твори, які глибоко зачіпають їх, торкаються їх душі. Поширюють і таким чином мультиплікують та імплементають мистецтво війни у реальність. Це дозволяє ще більшій кількості людей долучитися до мистецтва і вивільнити свої почуття, пов'язані з війною. Користувачі інтернету віртуально збираються «навколо» мистецьких робіт на сторінках художників. Це об'єднання в проживанні болю та горя допомагає впоратися з важкими емоційними станами та почуттям

самотності, залучає підтримку широкої спільноти – всього світу. А світова спільнота отримує інформацію та повідомлення про те, як Україна долає ворога. Таким чином, розміщення та поширення творів українських митців в соціальних мережах дозволяє реалізовувати інформаційну і комунікаційну функцію мистецтва, а крім цього чинить вплив на світову спільноту, тримає інформаційний фронт України і здійснює культурну дипломатію. Все це допомагає долати колективної травми війни, адже об'єднує в переживаннях.

Ще один важливий аспект подолання наслідків колективного травмування – можливість обмінюватися думками та створювати нові наративи задля побудови нових сенсів, прогресу та суспільного розвитку. Збираючись на віртуальних виставках, сторінках українських художників, глядачі можуть не лише висловити свою почуття, а й в обговоренні створити щось нове. Адже сучасне мистецтво, мистецтво постмодерну, «твориться» через його сприймання глядачем. І кожен глядач, як співтворець, має своє розуміння і наповнює творчий продукт своїми смислами (Вознесенська, 2013).

І до цього слід додати кілька слів про роль медіа-арту, який є втіленням медіаторчості, і цифрової фотографії. Живопис чи графіка у наші часи цифрових технологій не завжди можуть повністю передати глибину та гостроту переживань. Медіа-мистецтва стають основою для вираження почуттів сучасних митців. Вони знаходять своє натхнення в такому звичному для кожного з нас інформаційному середовищі і застосовують сучасні технології для реагування на зміни в соціальному та культурному просторі. Медіа-арт стає мистецькою рефлексією на сучасний медіапростір воєнних часів. І яскравим прикладом відреагування важких почуттів гніву, страху, огиди, пов'язаних з війною є медіа-арт продукт «Кара.22» [3], який став втіленням почуттів багатьох українців навесні 2022 року.

Фотохудожники також стають «цілителями» колективної травми. **Фотографія** викликає почуття глибокої **довіри** і сприймається як документальне відображення реальності. Це допомагає формуванню групової ідентичності (із реальними чи віртуальними соціальними спільнотами) та

актуалізації колективної та індивідуальної пам'яті. Фотографія є соціальним фактом, більшим за індивіда. Фотографія ніби задіює людину, яка її сприймає, у певний соціальний і політичний контексти (Кара.22, 2022), і саме це допомагає конструюванню нових зв'язків і сенсів для подолання наслідків колективного травмування в умовах інформаційного суспільства через вирішення завдання легітимізації важких почуттів, пов'язаних із війною. Навіть не занурюючись глибоко в тему воєнної фотографії, можна просто згадати фотоальбоми чернігівських чи харківських випускників 2022 року, фотозображення яких створювалися на руїнах міст. Розглядання фотографічних образів викликають такі глибоко заховані, неусвідомлювані спогади, відчуття і почуття, до яких психолог не має доступу через вербальні канали спілкування. Особливо, у наш час – час візуальних образів та «кліпового» мислення!

Таким чином мистецькі твори надають можливості подолання колективної травмування. Сторінки художників слугують для вивільнення почуттів, що переживаються зараз усіма українцями, легітимізації цих почуттів, підтримки один одного, об'єднання та побудови нових сенсів, таким чином, створюючи умови для відновлення психічного здоров'я суспільства.

Література

Вознесенська, О. Л. Арттерапевтичний простір постмодерністського часу. *Простір арт-терапії* : зб. наук. ст. Київ: Золоті ворота, 2013. Вип. 1(13). С. 26-37.

Вознесенська О.Л. *Медіа-арттерапія як засіб подолання наслідків і профілактики психотравми*: Практичний посібник. Київ: ФОП Назаренко Т.В., 2020. 124 с. Вид. 2е: стереотипне.

Кара.22. Frontman. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=nNPCMEkVKX4>

Пустіва В. *Ткаченко розповів про мільярдні збитки у сфері культури*. URL: <https://ua.korrespondent.net/ukraine/4585302-tkachenko-rozpoviv-pro-miliardni-zbytky-u-sferi-kultury>

Neal A. G. (1998). *National Trauma and Collective Memory: Major Events in the American Century*. Armonk, N.Y. M.E. Sharpe. 224 p.